

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Л.М. ХУДОЛІЙ,

*д. е. н., професор, професор кафедри банківської справи та страхування,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1628-068X>

E-mail: lubov.khudoliy@gmail.com

Анотація. Проблема розробки теорії і методології дослідження ринку фінансових послуг була і залишається досить актуальною. Учені світу так остаточно і не визначилися з тим, яку наукову теорію (теорії) покласти в основу досліджень розвитку сучасного ринку фінансових послуг. Відтак, залишається відкритим питання, яку ж концепцію і методологію варто застосовувати для аналізу і прогнозу його кон'юнктури, щоб отримати результати, які б найточніше відображали і пояснювали поточну ситуацію та давали би можливість розробити прогноз розвитку цього ринку на різну перспективу, надавали би інструменти для управління бізнесом в умовах кон'юнктури, що очікується.

У даній статті систематизовано різні економічні теорії і концепції, що були панівними при вивченні проблем розвитку ринку фінансових послуг протягом останніх століть. Як висновок, для сучасного дослідження найбільш доцільним виявився мікс із неокласичної, неокейнсіанської, нової інституційної теорії та теорії асиметричної інформації. Такий комплексний підхід дозволяє розглянути ринок фінансових послуг як багатогранне і багатоаспектне явище і використати широкий спектр підходів, методів, інструментів, поєднуючи їх у межах сучасної методології. Важливими підходами, використаними в дослідженні, були комплексний і системний, які дозволять після розрахунку ємності окремих сегментів ринку визначити показники сумарної ємності ринку фінансових послуг.

У процесі дослідження визначено сутність ринку фінансових послуг, сегментовано його за різними ознаками для більш глибокого дослідження, знайдено місце кожного сегменту в системі ринку фінансових послуг, намічено відповідні методи аналізу і прогнозу розвитку сегментів цього ринку, визначено підходи до регулювання ринкових процесів на них.

В умовах повномасштабної війни в Україні надзвичайно важливо коректно визначати ємність ринку фінансових послуг у всіх його сегментах, розуміти наскільки важливим може бути це джерело для відновлення і розвитку національної економіки, грамотно розвивати і регулювати цей ринок.

Ключові слова: теорія; концепція; методологія; наукове дослідження; ринок фінансових послуг.

Актуальність

Ринок фінансових послуг – складне соціально-економічне явище. Він є важливим джерелом фінансових ресурсів і від його розвитку залежать економічні, соціальні та, в певній мірі, екологічні умови в країні. Ринок фінансових послуг України відіграє важливу роль у системі національної економіки України, експерти оцінюють його як перспективний, хоча він, порівняно з фінансовими ринками розвинутих країн світу, знаходиться в зародковому стані та оцінюється в період війни як недостатньо активний. Цей ринок формується під дією багатьох факторів, які знаходяться в перманентно змінному стані, а отже результати діяльності на ньому піддаються високому ступеню ризику. До того ж різні сегменти цього ринку функціонують у різних умовах, під дією різних факторів, не завжди однобічно спрямованих. Ситуація ускладнюється ще й тим, що загально визнана методологія вивчення цього ринку і його сегментів відсутня. Відтак, отримані різними вченими розрахунки ємності ринку фінансових послуг і його сегментів дуже різняться через різні методики обрахунку. До того ж в Україні, яка ще зовсім недавно (трохи більше тридцяти років) почала вибудовувати ринкову економіку і формувати національний ринок фінансових послуг, ще немає сталої традиції створення статистичних і відомчих баз даних, які би відповідали потребам аналізу і прогнозування національного ринку фінансових послуг і його сегментів. Отже проблема методології дослідження і прогнозування ринку фінансових послуг в Україні стоїть дуже гостро. Враховуючи вплив світового ринку, пе-

редбачаючи наявність особливостей його розвитку в окремій країні, що пов'язані з етапністю його розвитку і поточною соціально-економічною ситуацією, варто, перш за все, визначитися, на яких теоретичних засадах формуватиметься ринок фінансових послуг в Україні, якими мають бути концептуальні засади його розвитку, а після цього визначитися з методологією аналізу і прогнозування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичним основам функціонування ринків і регулювання ринкової економіки були присвячені роботи представників класичної і неокласичної шкіл – Сміта А., Маршалла А., Фрідмена М., Леонтьєва В., Семюелсона П., Нордгауза Д.; кейнсіанської і некейнсіанської шкіл – Кейнса Дж., Бліндера А., Ліндаля Е., Лундберга Е., Мюрдаля Г., Мінза Г., Мітчелла В., Норта Д., Сраффа П., Робінсон Дж., Чемберліна Е., Шумпетера Й. Ці дослідження стали базою для всіх наступних течій у політичній економії, в т. ч. і для тих, які були спрямовані на дослідження ринку фінансових послуг.

Безпосередньо проблемам формування ринку фінансових послуг в Україні, особливостям його функціонування і регулювання на різних етапах розвитку присвячені роботи Данилишина Б. [11], Корнєєва В. [26, 27], Кульпінського С. [23], Кустовської О. [8], Рязанової Н. [12], Унінець-Ходаківської В. [18], Іоргачової М. [20], а дослідження окремих сегментів цього ринку містяться в роботах Аврамчук Л., Жарікової О., Костюк В., Мамчур Р., Муравського О., Файчук О. та ін. учених.

Розробкою методології дослідження і прогнозування ринку і окремих його сегментів займалися: Базилевич В. [6], Ведель М., Вагнер К. [28], Глушенко С. [16], Гражевська Н. [6], Геріга Л. [29], Дібб С. [31] Домрачев В. [21, 22], Зачосова Н., Коваленко А. [7], Ніколаєва М. [25], Нестеренко О. [6], Осіпова А. [3], Пархоменко Л. [3], Рижко В. [2], Силантьєв С. [24], Слав'юк Н. [16], Фротер О. [3], Харуна І. [30], Шірінян Е. [17], Шірінян Л. [17] та ін.

Мета цієї статті: сформулювати наукову концепцію формування і функціонування ринку фінансових послуг в Україні, розробити відповідну методологію, яка би адекватно дозволяла проводити прикладні дослідження агрегованого ринку фінансових послуг і окремих його сегментів, слугувала би орієнтиром в управлінні процесами на цьому ринку.

Матеріали і методи дослідження

При підготовці даної статті, враховуючи її теоретико-методологічне спрямування, ставилися задачі щодо визначення сутності, значення, сегментації ринку фінансових послуг за різними ознаками, розробки концепції розвитку цього ринку, формування методології дослідження сучасного ринку фінансових послуг. Для розв'язання поставлених завдань застосовувалися загальнонаукові методи: дедукції та індукції, аналізу й синтезу, аналогії, дескриптивного моделювання. Використано діалектичний, комплексний і системний підходи при розробці методології вивчення й прогнозування агрегованого ринку фінансових послуг і окремих

його субринків. Підібрано арсенал спеціальних методів, які можна використати для дослідження різних сегментів ринку.

Результати дослідження та їх обговорення

У сучасному світі, який надзвичайно динамічно розвивається й існує в умовах різних викликів, накопичується величезна кількість проблем, над якими працюють учені. Результатом їх діяльності стають наукові теорії, концепції, парадигми, методології, які не тільки мають цінність для науки, але й сприяють успішному вирішенню практичних проблем. Перш за все, спробуємо уточнити, що ж являють собою ці категорії і які цілі переслідувалися нами при їх вивченні, ідентифікації й застосуванні в даному дослідженні.

«Наукова теорія – це система узагальненого знання, пояснення різноманітності подій, ситуацій, що відбуваються у природі чи суспільстві» – таке достатньо коректне, як на наш погляд, визначення наукової теорії дає сучасна Вікіпедія [1]. Це визначення доречно було би доповнити тим, що теорія формулює закони, які пояснюють вплив факторів на явища і події, що вивчаються, і робить можливим передбачення їх розвитку в майбутньому.

Концепцію як систему поглядів, те чи інше розуміння явищ і процесів, як єдиний визначальний задум трактує «Енциклопедія сучасної науки» [2]. Вона здатна інтегрувати певний, досить значний обсяг знань про явища і процеси для знаходження закономірностей, для їх пояснення. Точніше сказати, концепція – це ще не завершена, не перевірена практикою тео-

рія, але все ж достатньо корисна для здійснення певного дослідження на початковому етапі, коли обирається відповідна базова економічна теорія (чи перевіряється її життєздатність), в рамки якої має вписатися те чи інше прикладне дослідження і проводиться збір і обробка статистичної, відомчої чи іншої інформації.

Науковий підхід – це позиція дослідника, з якої розглядається предмет (або об'єкт) дослідження, яка представлена сукупністю цілісно спрямованих принципів і методів.

У процесі розвитку й ускладнення економічних процесів і явищ із часом виникає потреба в зміні й модернізації економічних наукових теорій, у поєднанні зусиль різних наукових шкіл. Тож вчені Фещенко В., Пархоменко Л., Фротер О., Осіпова А. наголошують, що вирішення складних проблем у наш час відбувається не шляхом конкуренції між окремими течіями економічної думки, а швидше шляхом поєднання зусиль економістів різних теоретичних напрямків, відтак стає можливим формування нових наукових гіпотез, удосконалення методології аналізу в рамках декількох течій економічної думки чи на стику різних наук [3].

В останні десятиріччя в економічних дослідженнях усе частіше практикується парадигмальна основа, запропонована у свій час Т. Куном [4]. Характеризуючи її сутність, можна відзначити, що це «не певна теорія і навіть не сукупність теорій, це визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають науковій спільноті модель постановки проблеми та її розв'язання» [5]. Схожої думки дотримуються і науковці Київського національного університету ім. Т. Шевченка, які вважають,

що «сучасна економічна теорія має багатопарадигмальний і плюралістичний характер, заснований на розгалуженості та гетерогенності наукових інтерпретацій економічних явищ і проблем» [6]. Тож у дусі часу буде побудова концепції ринку фінансових послуг на мультипарадигмальній основі.

Як зазначено в меті статті, дослідження автора на даному етапі є спробою сформулювати наукову концепцію розвитку ринку фінансових послуг в Україні і розробити методологію його дослідження й підібрати методи, які би відповідали наявній у державі та в перспективі інформаційній базі.

Успішне й оперативне вирішення складних соціально-економічних проблем неможливе без урахування економічних теорій, які ґрунтуються на наукових концепціях і підходах до вивчення досліджуваного явища. Правильно сформовані теоретичні засади спрощують і упорядковують подальше проведення прикладного дослідження, задають йому сучасний вектор, орієнтують на використання відповідної методології і методів наукового дослідження, на формування інформаційної бази дослідження.

Щодо методології наукового дослідження, то попри те, що немає однозначного визначення цьому поняттю, дослідники в більшості своїй розуміють її як вчення про принципи побудови дослідження, «про структуру, логічну організацію, методи і властивості діяльності» [7, с. 39]. Із таким визначенням варто погодитись. Методологія завжди формується під певну наукову теорію, концепцію чи парадигму. Відтак, кожне теоретичне чи прикладне дослідження має свою методологію,

передбачає застосування відповідних методів і інструментів.

Сучасна методологія виявлення і вирішення соціально-економічних проблем базується на основі універсальних загальнонаукових підходів – діалектичного, комплексного і системного. Перший із них означає, що складне явище розглядатиметься в динаміці, як таке, що постійно змінюється кількісно і якісно. Комплексний підхід, як організаційно-методичний підхід, дає можливість поглянути на проблему як на цілісне, проте дуже складне соціально-економічне явище з різних точок зору. Системний підхід у дослідженні, як частина комплексного, передбачає розгляд об'єкта як певної цілісності, що складається з взаємопов'язаних частин і водночас є складовою частиною системи більш високого порядку – економічної системи держави, регіону чи світу.

При цьому «особлива увага звертається на різноманіття внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи, на процес об'єднання основних понять у єдину теоретичну картину, що дає змогу виявити сутність цілісної системи» [8]. Цей підхід дозволяє проаналізувати і спрогнозувати кількісні параметри багатокомпонентної системи на основі показників її підсистем і синергетичного ефекту їх взаємодії.

Переходячи безпосередньо до вибору теоретичних і методологічних засад вирішення проблеми розвитку ринку фінансових послуг, варто зазначити, що в основі досліджень сучасних проблем соціально-економічного характеру, особливо тих, які пов'язані з дослідженням ринків, поряд із принципами класичної маршаліанської теорії, яка розглядала цінову кон'юнктуру ринку че-

рез призму співвідношення попиту і пропозиції на макрорівні, використовуються принципи неокласичної теорії зростання, яка керується моделлю попиту і пропозиції (Альфред Маршалл, Роберт Слоу, Теодор Свон, Джеймс Мід). Це стосується макроаналізу економіки зростання, який в обох випадках базувався на використанні теорії факторів виробництва, попиту і пропозиції, економіко-математичного моделювання, а кожна нова наступна ідея сприймалася як доповнення до загальної теорії. Сучасні ринкові дослідження послуговуються і кейнсіанською, і неокейнсіанською теоріями державного регулювання економіки [9, 10]. Різниця між неокласичною і кейнсіанською теоріями полягає, головним чином, у ступені втручання держави в регулювання ринкових відносин. Уточнімо, що неокласиками поняття економічного розвитку визначається як підвищення темпів економічного зростання, вираженого в показниках динаміки валового продукту чи доходів на душу населення. У своїх дослідженнях неокласики оперують категорією «регіон», що дозволяє розглядати специфіку розвитку цього явища на теренах нашої держави на відповідному етапі розвитку цього ринку.

Якщо суперечка між неокласиками і кейнсіанцями стосувалася глибини втручання держави в економіку і її методів, то відновлена після другої світової війни течія інституціоналізму брала до уваги вже не тільки економічні фактори впливу на кон'юнктуру, але й ув'язувала її з факторами соціальними, політичними, етичними, правовими. При тому засновник цього теоретичного напрямку А. Пігу дотримувався думки, що

державне втручання не завжди ефективне і доцільне, а ефективним воно буває лише за умови, що витрати на нього будуть меншими ніж втрати, пов'язані з нестабільністю ринку. Із цією позицією автора важко не погодитись, зважаючи на хронічну дефіцитність державних бюджетів.

Є ще одна наукова теорія, яка має суттєвий вплив на дослідження грошового ринку – монетаристська теорія М. Фрідмана (представника неокласичного напрямку), яка орієнтує на те, що кількість грошей в обігу є важливим фактором формування кон'юнктури грошового ринку і ВВП держави, а шляхом регулювання грошового ринку з боку центральних банків можна вплинути на темпи інфляції й розвитку в державі. Ця теорія суттєво посилила свої позиції після того, як було науково доведено пріоритетне значення грошової політики регулювання економіки, порівняно з фіскальною. Нею активно послуговується Національний банк України протягом трьох останніх десятиріч, регулюючи рівень інфляції на грошовому ринку, іноді на шкоду економічному розвитку, на чому наголошував Богдан Данилишин [11].

Автори теорії інформаційної асиметрії фінансів Нобелівські лауреати Джозеф Акерлоф, Майкл Спенс і Джозеф Юджин Стігліц заклали основи принципово нового аналізу ринків в умовах асиметричної інформації. Ця теорія була підхоплена на початку XXI сторіччя українськими фінансистами Федосовим В., Опаріним В., Чухном А., Рязановою Н., які сформували інформаційну концепцію фінансів, що є відмінною від поглядів на систему вартісних (грошових) відносин, яка панувала в Україні до кінця XX сторіччя [12, с. 88]. Цими

авторами виведені тенденції в набутті фінансовим обміном і фінансовою інформацією вирішальної ролі у розвитку економіки інформаційного суспільства – стрімка експансія банківських, страхових послуг і послуг інших фінансових установ, вдосконалення інформаційних технологій і лідируючі позиції фінансового сектору в цьому роблять фінансові установи інформаційними центрами [12, с. 77]. Із справедливістю цього твердження не можна не погодитись з огляду на те, що в наш час зведена інформація НБУ, Асоціації українських банків щодо діяльності банківських і небанківських установ України є найбільш повною, такою що регулярно публікується і є доступною для загального користування.

Усі ці наукові теорії, доповнюючи одна одну, дозволяють створити концептуальну основу дослідження розвитку ринку фінансових послуг в Україні. Уточнимо, що концепція розвитку ринку фінансових послуг – це теоретико-методологічні засади аналізу і прогнозування цього ринку на основі наукових підходів, теорій: класичної теорії ринку, неокласичної теорії (в т. ч. монетаристської), неокейнсіанської та інституційної теорії, теорії інформаційної асиметрії. Розроблена описативна модель формування сучасної концепції розвитку ринків фінансових послуг в Україні представлена на рис. 1.

Першим кроком у формуванні концепції розвитку ринку фінансових послуг має стати визначення понять «фінансові послуги» і «ринок фінансових послуг», які є об'єктами даного дослідження і які дуже неоднозначно трактуються в науковій літературі, в законодавчих актах різних країн, у т. ч. України.

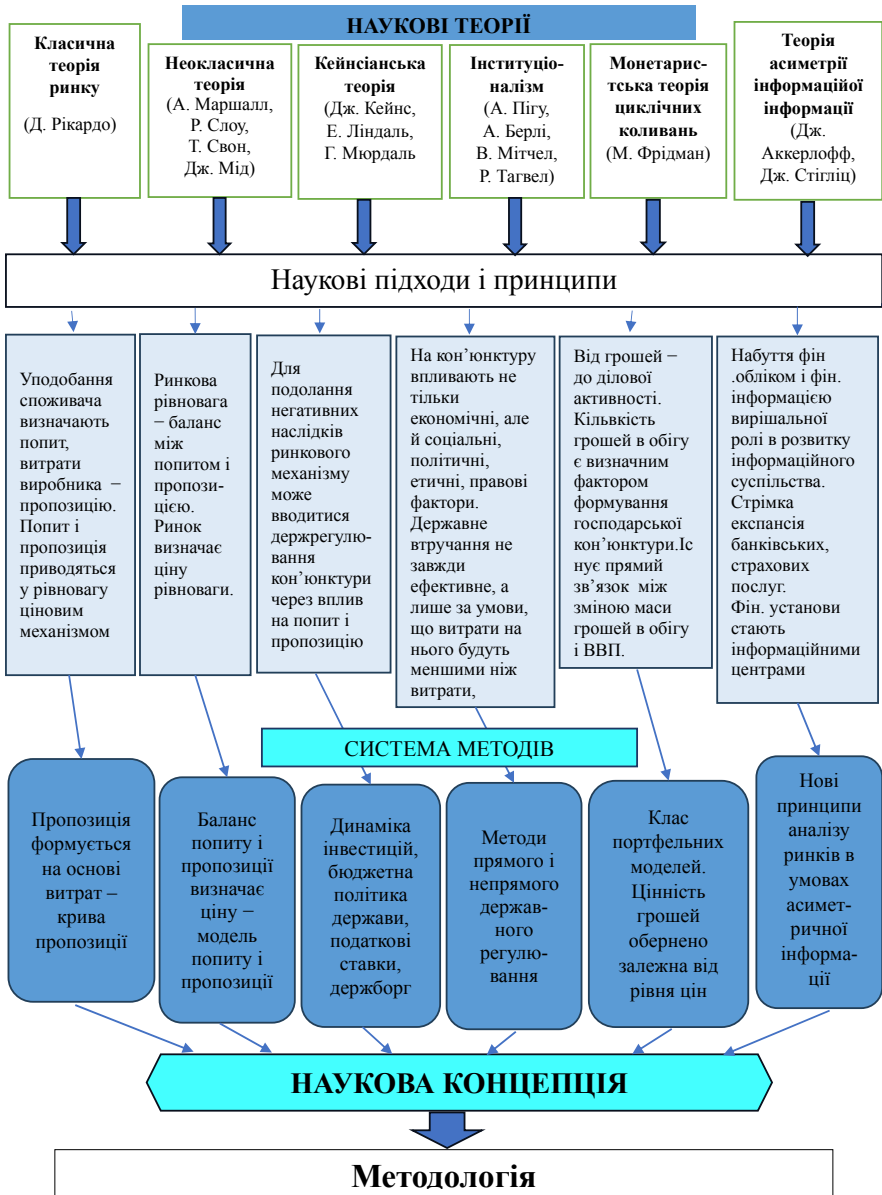

Рис. 1. Дескриптивна модель формування сучасної концепції розвитку ринків фінансових послуг

Джерело: авторська розробка.

Поняття «фінансові послуги» буде логічно вивести дедуктивним методом із категорії «послуга». За міжнародним стандартом ISO 9004.2:1991

«Загальне управління якістю та елементами системи якості. Настанови щодо послуг» послуга визначається як «результат безпосередньої взає-

модії виконавця і споживача, а також власна діяльність виконавця щодо задоволення потреб споживача» [13]. Дане визначення послуги є дещо розмитим, бо не дає відповіді на те, про який саме результат йдеться – для виконавця чи для споживача, враховуючи, що для кожного з них він буде різним. Більш однозначним виглядає визначення послуги, яке подане в Законі України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. №1023-ХІІ, в якому вказується, що «послуга – діяльність виконавця з надання (передачі) певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб» [14].

Поняття фінансової послуги з'явилося в кінці 80-х років минулого сторіччя спочатку в США, а потім і в Європі при створенні фінансового ринку Європейського Союзу і введенні цього терміну в законодавчі акти країн ЄС. Воно означало «будь-яку послугу банківського, кредитного, страхового, індивідуального пенсійного, інвестиційного або платіжного характеру [15, с. 2]. Більш узагальнено виглядає поняття фінансової послуги в українському законодавстві. «Фінансові послуги – операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок цих осіб, а у випадках передбачених законодавством, і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів із метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів» [16]. Тут фінансові послуги ототожнюються з операціями фінансових установ, хоча це теж не зовсім точно, бо послуга, яку отримує споживач

іноді складається з декількох операцій – основної (фінансової) і допоміжної (що надається нефінансовою установою для здійснення діяльності фінансової установи). Тож фінансова послуга, як на наш погляд, це результат діяльності фінансової установи з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок цих осіб або за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів з метою отримання фінансового результату і яка формує сукупну пропозицію на ринку. Із іншого боку, фінансова послуга – матеріальне благо для задоволення потреб конкретного споживача, яке формує попит на ринку.

Коли йдеться про результат розробки (надання) фінансовою установою процедур і здійснення певних комерційних операцій на стандартних умовах доречним може бути використання поняття «фінансовий продукт».

На даний час у науковій літературі існує досить багато визначень поняття «ринку фінансових послуг»: сфера діяльності професійних учасників ринку, сфера фінансової системи, місце, механізм встановлення рівноваги, економічні відносини покупців і продавців специфічних послуг, механізм їх регулювання. Серед науковців, які досліджували поняття «ринку фінансових послуг» – Слав'юк Н.Р., Глущенко С. [17] Шірінян Л. і Шірінян Е. [18], Унінець-Ходаківська В.П., Костюкевич О. І., Лятамбор О.А. [19] та ін. Їх різноманітні визначення є результатом різних підходів науковців до цього явища і можуть слугувати для різних цілей.

Поняття «ринку фінансових послуг» від фізичного місця, де надаються ці послуги, сфери фінансової

системи еволюціонувало в систему економічних відносин між продавцями і покупцями цих послуг, яка діє в умовах економічної нестабільності та інформаційної асиметричності. За своєю економічною сутністю ринок фінансових послуг може бути визначений «як відносини, що виникають між фінансовими посередниками та ін. економічними агентами з приводу розподілу фінансових ресурсів, купівлі – продажу тимчасово вільних коштів і цінних паперів» [20]. Таке визначення ринку фінансових послуг досить точно відображає економічну сутність цього явища і може слугувати основою при характеристиці сегментів цього ринку, так як містить у своїй основі відносини купівлі-продажу фінансових активів.

Уточнивши об'єкт дослідження, сформулюємо концепцію розвитку ринку фінансових послуг. Розвиток ринку фінансових послуг розглядатиметься як зміни в системі економічних відносин між професійними фінансовими інституціями (надавачами послуг) і споживачами цих послуг, які відбуваються під дією зовнішніх і внутрішніх факторів, а сам ринок функціонує і регулюється шляхом запровадження механізмів, які діють на засадах балансування попиту і пропозиції в умовах асиметричної інформації.

На основі цієї концепції розробляється методологія наукового дослідження розвитку ринку фінансових послуг. Методологія дослідження – своєрідний каркас дослідження, що формується шляхом застосування певних методів і інструментів для різних етапів наукового дослідження з урахуванням напрацьованих попередників і новітніх методів, які розроблятимуться в процесі виконання даної тематики.

Методологія дослідження розвитку ринку фінансових послуг базуватиметься на основі діалектичного, комплексного і системного підходів. Перший з них означає, що це складне соціально-економічне явище розглядатиметься нами в динаміці, як таке, що постійно змінюється і за розмірами (кількісно), і якісно (уточнення сутності, інфраструктурні зміни, новітні методи регулювання і т. ін.).

На цьому ринку активно відбуваються інфраструктурні зміни в напрямку розширення можливостей установ банківського і небанківського секторів у наданні сучасних послуг. Поступово змінюються і механізми державного регулювання цього ринку. Тобто ринок фінансових послуг є явищем, яке розвивається досить динамічно і це має враховуватися в процесі дослідження

Комплексний підхід, як організаційно-методичний підхід, дає нам можливість поглянути на фінансовий ринок як на цілісне, проте дуже складне соціально-економічне явище з різних боків (як на сферу фінансової системи, як на систему економічних відносин у процесі купівлі–продажу, як на механізм встановлення цінової кон'юнктури) при розробці стратегії і тактики його розвитку, при опрацюванні механізмів його регулювання.

Системний підхід у дослідженні є частиною комплексного підходу. Процедура системного підходу до дослідження ринку фінансових послуг логічно має складатися з таких етапів:

- встановлення ознак системи (цілісність, можливість поділу на елементи);
- дослідження сутності, відносин, зв'язків у системі;
- визначення структури ієрархічної побудови;

- встановлення взаємовідносин між системою і зовнішнім середовищем (ринок країни – складова світового ринку, вплив цього ринку на економіку країни, вплив ситуації в економіці на розвиток фінансового ринку);

- опис поведінки системи (агрегованого ринку фінансових послуг і окремих його сегментів) протягом певного періоду;

- опис цілей системи і підсистем;

- формування інформаційної бази, необхідної для управління системою і окремими її елементами.

За вимогою системного аналізу ринок фінансових послуг України розглядатиметься як складова частина світового і європейського фінансового ринку та як певна цілісність, яка складається із взаємопов'язаних частин (ринкових сегментів – банківського і небанківського), які взаємодіють із середовищем і між собою (рис. 2). Водночас цей ринок є складовою частиною фінансової системи держави.

При цьому всі ці сегменти, як і сам агрегований ринок фінансових послуг, відповідають єдиній сутності – «це система економічних відносин, щодо продажу, розподілу і перерозподілу фінансових активів» [19, с. 13].

Однак при єдиній економічній сутності цих підсистем і при спільності їх мети, всі вони мають свої особливості (учасників, методи формування, розподілу і використання фондів, інфраструктуру), а тому логічно можуть бути виділені в окремі сегменти ринку. Методика дослідження цих субринків, зважаючи на інформаційне їх забезпечення, на фактори впливу на них, на особливості аналізу й прогнозування попиту і пропозиції також може мати відмінності.

Ринок фінансових послуг України і його сегменти, як соціально-економічна система, мають на меті – поліпшення задоволення попиту населення держави і бізнесу у фінансових послугах і забезпечення на цій основі зростання прибутків фінансових установ.

Для визначення сумарної ємності ринку фінансових послуг і погли-

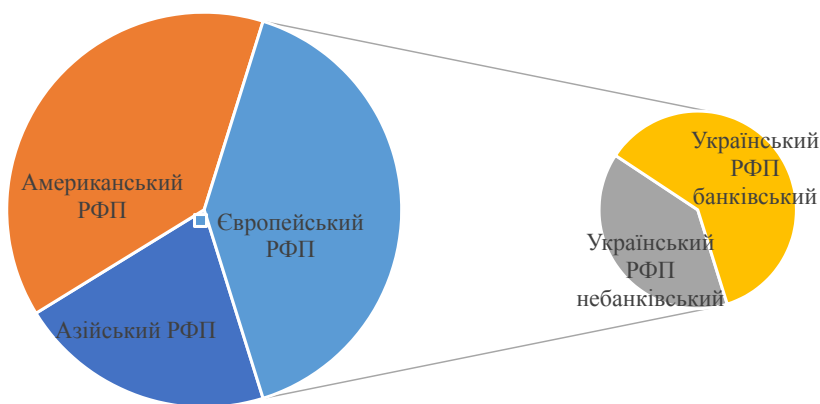

Рис. 2. Український ринок фінансових послуг як складова світового ринку фінансових послуг

Джерело: авторська розробка.

бленого вивчення ситуації в окремих його частинах, для вивчення його кон'юнктури на основі різних джерел інформації необхідно застосовувати метод аналізу, який дозволяє класифікувати складові ринку за різними ознаками. На даному етапі це одна з найбільш розповсюджених і застосовуваних на практиці класифікацій:

1) за видами фінансових активів, які торгуються на ньому:

- ринок кредитних послуг;
- ринок депозитних послуг;
- ринок цінних паперів (фондовий ринок);

- ринок валютних послуг (іноземна валюта, фінансові інструменти, що обслуговують її);

- ринок страхових послуг (послуги страхового захисту);

- ринок фінансових послуг (окрім страхових);

- ринок цінних металів;

- ринок криптовалюти;

2) за періодом обертання фінансових активів:

- ринок грошей;

- ринок капіталів;

3) за регіональною ознакою:

- місцевий;

- регіональний;

- національний;

- світовий;

4) за швидкістю реалізації угод:

- ринок послуг із терміновою реалізацією угод;

- ринок послуг із реалізацією угод у майбутньому;

5) за діяльністю професійних учасників ринку в сегменті фінансових послуг:

- банківські установи;

- кредитні спілки;

- страхові компанії;

- інвестиційні компанії;

- лізингові компанії;

- брокерські та дилерські контори;

- ломбарди;

- аудиторські фірми;

- консалтингові фірми;

- фірми з оцінки майна;

- фонди гарантування вкладів;

- недержавні пенсійні фонди;

- та ін.

Погоджуємося з науковцями Іоргачовою М.І., Ковальновою О.М., Коцюрубенко Г.М., які вважають, що взагалі робити розрахунки, готувати пропозиції щодо регулювання агрегованого ринку фінансових послуг немає сенсу, це треба робити виключно за сегментами [21].

В Україні сегментація ринку за видами фінансових активів, що торгуються на ньому, і за діяльністю професійних учасників, які торгують ними, на даному етапі є найбільш придатними для аналізу з огляду на інформаційне забезпечення сегментів. На рис. 3 подано структурування РФП за торгівлею активами.

Щодо методології дослідження цього ринку, то тут варто зважати на те, що й сам агрегований ринок і його сегменти в процесі дослідження матимуть багато спільного, так як використовуватимуться загальнонаукові методи: дедукції – при побудові логіки дослідження ринку і його сегментів; синтезу – при визначенні чи уточненні категорій і понять, що їх характеризують; аналізу – для поглибленої класифікації ринку й субринків і визначення їх місця в системі; індукції – при підготовці висновків, дескриптивне моделювання – для формування сучасної концепції розвитку фінансового ринку. Із спеціальних методів дослідження доцільними є: методи статистичного аналізу – для характеристики динаміки розвитку і структури ринку фінансових

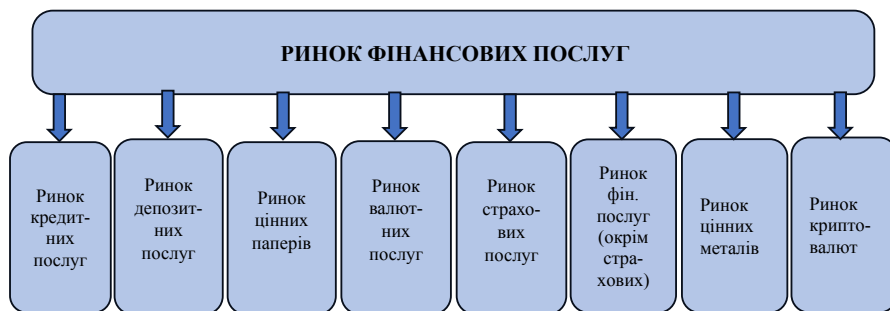

Рис. 3. Структура ринку фінансових послуг України за ознакою торгівлі активами

Джерело: авторська розробка.

послуг і всіх його субринків; факторний аналіз – для виявлення найбільш впливових факторів на формування попиту і пропозиції ринку і його сегментів; для визначення тенденцій і можливості визначення ємності ринків на перспективу – кореляційно-регресійний аналіз; метод моделювання співвідношення попиту і пропозиції.

Специфіка наявної в Україні інформаційної бази за окремими сегментами дозволяє використовувати спеціальні методи, розроблені вітчизняними вченими [22, 23, 24, 25, 26, 27, 28]. Це дасть можливість суттєво розширити і поглибити дослідження розвитку ринку фінансових послуг, застосовуючи: модель попиту на гроші, модель балансування попиту і пропозиції, векторну авторегресію для моделювання динаміки макроекономічних показників розвитку, методику використання похідних фінансових інструментів, компаративний аналіз емісійних операцій та інші.

Доречно зауважити, що в дослідженнях ринку фінансових послуг, особливо попиту на фінансові послуги, важливу роль грають сучасні методи сегментації. Над ними працюють вчені різних країн [29, 30, 31, 32].

Сегментування може бути доцільним навіть в середині субринку. Якщо взяти, для прикладу, такий субринку ринку страхових послуг як автострахування, то попит у його сегменті – обов'язкове страхування залежатиме лише від двох факторів – кількості автомобілів і вартості страхування, тоді як у сегменті добровільного страхування залежить від значно більшої кількості факторів, і для розрахунку попиту на перспективу доречно вже використовувати складні кореляційно-регресійні моделі.

Як бачимо, за декілька століть вчені різних шкіл у різних країнах напрацювали досить значну кількість методів дослідження різних сегментів ринку фінансових послуг як банківського, так і небанківського секторів. Це багатство методів і інструментів може бути використано сучасними дослідниками з огляду на те, яка склалася інформаційна база для дослідження в країні, яка вимагається точність розрахунків, яка мета ставиться перед дослідниками, яким чином планується використати результати дослідження для регулювання ринку. Та в будь-якому випадку для раціонального управлін-

ня ринком фінансових послуг і його кон'юнктурою важливо зберігати відносний баланс між попитом і пропозицією на ринку й підтримувати його, переважно ринковими методами.

Висновки і перспективи подальших досліджень

У процесі проведеного дослідження було уточнено економічну сутність ринку фінансових послуг, його сегментацію для поглибленого аналізу і подальшого прогнозування. На основі досліджень, пов'язаних із розвитком світового ринку фінансових послуг, здійснених ученими-попередниками більше як за два сторіччя, в статті подано концепцію розвитку ринку фінансових послуг в Україні з урахуванням того, що цей ринок є явищем для нашої держави досить новим і підходи до його формування, аналізу й прогнозування частково залишаються незмінними, а частково змінюються під дією нових соціально-економічних і політичних викликів. Тож концептуально дослідження сучасного ринку фінансових послуг має відбуватися з погляду на те, що цей ринок розглядатиметься як система економічних відносин між фінансовими інституціями (надавачами послуг) і споживачами цих послуг, які розвиваються під дією зовнішніх і внутрішніх факторів, а сам ринок функціонує й регулюється запровадженням механізмів, які діють на засадах балансування попиту і пропозиції в умовах асиметричної інформації. На основі розробленої наукової концепції була сформована методологія наукового дослідження ринку фінансових послуг і його сегментів. Цими концепцією і методологією доцільно буде користува-

тися при аналізі ринку фінансових послуг в Україні і прогнозуванні його кон'юнктури на перспективу.

Список використаних джерел

1. Наукова теорія. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F
2. Рижко В.А. Концепція. *Енциклопедія сучасної України*. 2014. URL: esu.com.ua/pdf/file/3256.pdf
3. Пархоменко Л., Фротер О., Осіпова А. Сучасний розвиток економічної думки в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 35. DOI:10.32782/2524-0072/2022-35-38
4. Кун Т. Структура наукових революцій. Київ : Port-Royal, 2001. 228 с.
5. Гайдай Т.В. Парадигмальний підхід у структурі сучасного методологічного аналізу. Сучасні економічні теорії: історія, методологія та перспективи: Збірник наукових праць Всеукраїнського Круглого столу. Київ : КНЕУ, 2016. С. 16–21.
6. Базилевич В., Гражевська Н, Нестеренко О. Парадигмальний розвиток економічної теорії: нові виклики та нові можливості. *Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління: матеріали міжнародного форуму / за заг. ред. проф. А.І. Ігнатюк. Дослідницька секція «Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.»*. Київ : КНУ ім. Т.Г. Шевченка, 2021. С. 15–19.
7. Зачосова Н., Коваленко А. Методологія наукових досліджень проблем забезпечення економічної безпеки держави. *Економіка та держава*. 2017. №11. С. 56–58.
8. Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень. Курс лекцій. Тернопіль : Економічна думка, 2005. 124 с.

9. Семюелсон Пол А., Нордгауз Вільям Д. Макроекономіка. Пер. з англ. Київ : Основи, 1995. 544 с.
10. Бліндер Алан С. Кейнсіанська економіка. 2022. URL: econlib.org/library/Enc1/KeynsianEconomics.html
11. Данилишин Б. Чи є інфляція найтяжчим злом? Чому приборкання інфляції не вирішить економічні проблеми країни та на чому варто зосередити політику центрального банку. Українська правда: електрон вид. 2024, 1 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/authors/5bffb9074fb94/>
12. Рязанова Н. Інститут фінансового рахівництва інформаційного суспільства. Сутність та сучасна парадигма розвитку: монографія. Київ : КНЕУ, 2017. 337 с.
13. Міжнародний стандарт ISO 9004.2:1991 «Загальне управління якістю та елементами системи якості. Настанови щодо послуг».
14. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. №1023-XII. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>
15. Директива Європейського Парламенту і Ради 2002/65/ЄС від 23 вересня 2002 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/direktiva-2002-65-es.pdf>
16. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (із змінами та доповненнями, внесеними законами України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14=text>
17. Слав'юк Н., Глущенко С. Ринок фінансових послуг: навчальний посібник. Київ : НаУКМА, 2022. 206 с.
18. Шірінян Е., Шірінян Л. Ринок банківських послуг з позиції сучасної науки і законодавства. *Облік і фінанси*. 2023. № 2(100). С. 111–121.
19. Унінець-Ходаківська В.П., Костюкевич О.І., Лятамбор О.А. Ринок фінансових послуг: теорія і практика. Вид 2-е доп і перероб. Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
20. Фінансові послуги. Вікіпедія. URL: uk.wikipedia.org/wiki/
21. Іоргачова М.І., Ковальова О.М., Коцюрубенко Г.М. Фінансовий ринок України: сучасний стан основних сегментів. *Ефективна економіка*. 2021. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8654>
22. Домрачев В.М. Модель попиту на гроші в Україні. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2013. №2(8). С. 103–110.
23. Домрачев В.М., Третиник В.В. Застосування векторної авторегресії для моделювання динаміки макроекономічних показників розвитку економіки України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія математика і інформатика*. 2019. Вип. 1 (34). С. 79–85.
24. Кульпінський С.В. Монетарне стимулювання інвестиційних процесів на фінансових ринках: монографія. Житомир : Вид-во Євенок О.О., 2014. 342 с.
25. Силантьєв С.О. Міжнародна практика використання похідних фінансових інструментів: монографія. Київ : КНЕУ, 2017. 399 с.
26. Ніколаєва А.М. Теоретико–методологічні аспекти оцінки ефективності фінансового ринку. *Економічний форум*. 2021. № 3. С. 125–133.
27. Корнєєв В.В. Компаративний аналіз емісійних операцій банків на ринках приватного і публічного розміщення акцій. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2014. № 31. С. 408–416.
28. Корнєєв В.В. Модель та інструментарій фінансового ринку України. *Фінанси України*. 2005. № 6. С. 76–81.
29. Wedel Michel, Wagner Kamakura A. Market Segmentation Conceptual and Methodological Foundation. 2000. URL: <https://www.researchgate.net/>

- publication/243763942_Market_Segmentation_Conceptual_and_Methodological_Foundations
30. Hariaha L. Methodological basis for studying the Financial markets transformation. 2022. DOI: 10.33146/2307-9878-2022-4(98)-101-106
31. Haruna Issahaku. Financial markets and monetary policy: A review of issues, theories, methodology and the way forward. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/331155260_financial_markets_and_monetary_policy_a_review_of_issues_theories_methodology_and_the_way
32. Dibb Sally. Market Segmentation: Conceptual and methodological foundations (2nd editions). *Journal of Marketing Measurement and Analysis for Marketing*. 2000. № 9(1). Pp. 92–93. DOI: 10.1057/palgrave.jt.5740007
- the structure of modern methodological analysis]. Suchasni ekonomichni teorii: istoriia, metodolohiia ta perspektyvy: Zbirnyk naukovykh prats Vseukrainskoho Kruhloho stolu. Kyiv: KNEU, 2016, 16–21.
6. Bazylevych, V., Hrazhevska, N, Nesterenko, O. (2021). Paradyhmalnyi rozvytok ekonomichnoi teorii: novi vyklyky ta novi mozhlyvosti [Paradigmatic development of economic theory: new challenges and new opportunities.]. *Ekonomika. Finansy. Biznes. Upravlinnia: materialy mizhnarodnoho forumu / za zah. red. prof. A.I. Ihnatiuk. Doslidnytska sektsiia «Paradyhmalni zrushennia v ekonomichnii teorii KhKhI st.»*. Kyiv: KNU im. T.H. Shevchenka, 15–19.
7. Zachosova, N., Kovalenko, A. (2017). Metodolohiia naukovykh doslidzhen problem zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Methodology of scientific studies of the problems of ensuring the economic security of the state]. *Ekonomika ta derzhava*, 11, 56–58.
8. Kustovska, O.V. (2005). Metodolohiia systemnoho pidkhodu ta naukovykh doslidzhen [System approach methodology and scientific research]. *Kurs lektsii*. Ternopil: Ekonomichna dumka, 124.
9. Semielson, Pol A., Nordhauz Viliam, D. (1995). *Makroekonomika* [Macroeconomics]. Per. z anhl. Kyiv: Osnovy, 544.
10. Blinder Alan, S. (2022). *Keinsianska ekonomika* [Keynesian economy]. Retrieved from: econlib.org/library/Enc1/Keynsian-Economics.html
11. Danylyshyn, B. (2024). Chy ye inflatsiia naitiazhchym zlom? Chomu pryborkannia inflatsii ne vyryshyt ekonomichni problemy krainy ta na chomu varto zoseredyty polityku tsentralnoho banku [Is inflation the worst evil? Why curbing inflation will not solve the country's economic problems and what should be the central bank's policy focus.]. *Ukrainska prava: elektron vyd*, 1 bereznia. Retrieved

References

1. Naukova teoriia [Scientific theory]. Vikipediia. Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F
2. Ryzhko, V.A. (2014). Kontseptsiiia [Concept]. *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*. Retrieved from: esu.com.ua/pdf/file/3256.pdf
3. Parkhomenko, L., Froter, O., Osipova, A. (2022). Suchasnyi rozvytok ekonomichnoi dumky v Ukraini [Modern development of economic thought in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 35. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-35-38
4. Kun, T. (2001). Struktura naukovykh revoliutsii [The structure of scientific revolutions]. Kyiv: Port-Royal, 228.
5. Haidai, T.V. (2026). Paradyhmalnyi pidkhid u strukturi suchasnoho metodolohichnoho analizu [A paradigmatic approach in

- from: <https://www.epravda.com.ua/authors/5bffb9074fb94/>
12. Riazanova, N. (2017). Instytut finansovoho rakhivnytstva informatsiinoho suspilstva. Sutnist ta suchasna paradyhma rozvytku: monohrafiia [Institute of Financial Accounting of the Information Society. The essence and modern paradigm of development: a monograph]. Kyiv: KNEU, 337.
 13. Mizhnarodnyi standart ISO 9004.2:1991 «Zahalne upravlinnia yakistiu ta elementamy systemy yakosti. Nastanovy shcho do posluh» [International standard ISO 9004.2:1991 "General quality management and elements of the quality system. Guidelines for services"].
 14. Zakon Ukrainy «Pro zakhyst prav spozhyvachiv» vid 12.05.1991 r. №1023-KhII [Law of Ukraine "On Protection of Consumer Rights" dated May 12, 1991 No. 1023-XI]. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR), 1991, № 30, st. 379. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>
 15. Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu i Rady 2002/65/leS vid 23 veresnia 2002 r. [Directive 2002/65/EC of the European Parliament and the Council of September 23, 2002]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/direktiva-2002-65-es.pdf>
 16. Zakon Ukrainy «Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh» (iz zminamy ta dopovnenniamy, vnesenymy zakonamy Ukrainy) [Law of Ukraine "On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets" (as amended by laws of Ukraine)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#text>
 17. Slav'iuk, N., Hlushchenko, S. (2022). Rynok finansovykh posluh: navchalnyi posibnyk [Market of financial services: study guide]. Kyiv: NaUKMA, 206.
 18. Shirinian, E., Shirinian, L. (2023). Rynok bankivskykh posluh z pozytsii suchasnoi nauky i zakonodavstva [The market of banking services from the standpoint of modern science and legislation]. *Oblik i finansy*, 2(100), 111–121.
 19. Unynets-Khodakivska, V.P., Kostiukevych, O.I., Liatambor, O.A. (2009). Rynok finansovykh posluh: teoriia i praktyka [Market of financial services: theory and practice]. Vyd 2-e dop i pererob. Navchalnyi posibnyk. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury, 392.
 20. Finansovi posluhy [Financial services]. Vikipediia. Retrieved from: uk.wikipedia.org/wiki/Finansovi_posluhy
 21. Iorhachova, M.I., Kovalova, O.M., Kotsiurubenko, H.M. (2021). Finansovy rynok Ukrainy: suchasnyi stan osnovnykh segmentiv [The financial market of Ukraine: the current state of the main segments]. *Efektivna ekonomika*, 2. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8654>
 22. Domrachev, V.M. (2013). Model popytu na hroshi v Ukraini [The model of demand for money in Ukraine]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, 2(8), 103–110.
 23. Domrachev, V.M., Tretynnyk, V.V. (2019). Zastosuvannia vektornoї avtoregresii dlia modeliuvannia dynamiky makroekonomichnykh pokaznykiv rozvytku ekonomiky Ukrainy [The use of vector autoregression for modeling the dynamics of macroeconomic indicators of the development of the economy of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya matematyka i informatyka*, 1 (34), 79–85.
 24. Kulpynskyi, S.V. (2014). Monetarne stymuliuvannia investytsiinykh protsesiv na finansovykh rynkakh: monohrafiia [Monetary stimulation of investment processes in financial markets: monograph]. Zhytomyr: Vyd-vo Yevenok O.O., 342.
 25. Sylantiev, S.O. (2017). Mizhnarodna praktyka vykorystannia pokhidnykh finansovykh instrumentiv: monohrafiia [International practice of using derivative

- financial instruments: monograph]. Kyiv: KNEU, 399.
26. Nikolaieva, A.M. (2021). Teoretyko–metodolohichni aspekty otsinky efektyvnosti finansovoho rynku [Theoretical and methodological aspects of evaluating the efficiency of the financial market]. *Ekonomichnyi forum*, 3, 125–133.
27. Kornieiev, V.V. (2014). Komparatyvnyi analiz emisiinykh operatsii bankiv na rynkakh pryvatnoho i publichnoho rozmishchennia aktsii [Comparative analysis of emission operations of banks on the markets of private and public placement of shares]. *Formuvannia rynkovoi ekonomiky v Ukraini*, 31, 408–416.
28. Kornieiev, V.V. (2005). Model ta instrumentarii finansovoho rynku Ukrainy [Model and tools of the financial market of Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, 6, 76–81.
29. Wedel, Michel, Wagner, Kamakura, A. (2000). Market Segmentation Conceptual and Methodological Foundation. URL: https://www.researchgate.net/publication/243763942_Market_Segmentation_Conceptual_and_Methodological_Foundations
30. Hariaha, L. (2022). Methodological basis for studying the Financial markets transformation. DOI: 10.33146/2307-9878-2022-4(98)-101-106
31. Haruna, Issahaku. (2019). Financial markets and monetary policy: A review of issues, theories, methodology and the way forward. URL: https://www.researchgate.net/publication/331155260_financial_markets_and_monetary_policy_a_review_of_issues_theories_methodology_and_the_way
32. Dibb, Sally. (2000). Market Segmentation: Conceptual and methodological foundations (2nd editions). *Journal of Marketing*, 9(1), 92-93. DOI: 10.1057/palgrave.jt.5740007
-

Khudoliy L. (2024).

CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE RESEARCH OF THE PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF THE MARKET OF FINANCIAL SERVICES BIOECONOMY AND AGRARIAN BUSINESS, 15(2): 5-22.

<https://journals.nubip.edu.ua/index.php/bioeconomy/article/view/49854>

[https://doi.org/10.31548/economics15\(2\).2024.005](https://doi.org/10.31548/economics15(2).2024.005)

Abstract. The problem of theory and methodology of financial services market research was and remains quite relevant. The scientists of the world have not finally decided on which scientific theory (theories) to base research on the development of the modern market. Therefore, the question remains open, which concept and methodology should be used for the analysis and forecast of its situation in order to obtain results that would most accurately reflect and explain the current situation and would provide a forecast of the development of this market for different perspectives, would provide tools for management business in the conditions of the conjuncture, which is expected.

This article analyzes various economic theories and concepts that were dominant in the study of the problems of the development of the financial services market during the last centuries. As a conclusion, a mix of neoclassical, neo-Keynesian, new institutional theory and the theory of asymmetric information turned out to be the most appropriate for modern research. Such a comprehensive approach allows you to consider the market of financial services as a multifaceted and diverse phenomenon and to use a wide range of approaches, methods, tools, combining them within the limits of modern methodology. The main approaches used in the study were

complex and systematic, which allow, after calculating the capacity of individual market segments, to arrive at indicators of the total capacity of the financial services market

In the process of research, the essence of the financial services market was determined, it was segmented according to various characteristics for deeper research, the place of each segment in the financial market system was invented, appropriate methods of analysis and forecasting of the development of segments of this market were outlined, approaches and methods of regulating market processes on them were determined.

In the conditions of a full-scale war in Ukraine, it is extremely important to correctly determine the capacity of the financial services market in all its segments, to understand how important this source can be for the recovery and development of the national economy, to competently develop and regulate this market.

Keywords: *theory; concept; methodology; scientific research; financial services market.*
